

ალი ჯავაჰერ ქალამი

ალი ჯავაჰერ ქალამი (1896-1976) ცნობილი ირანელი მწერალი, მთარგმნელი და პუბლიცისტი იყო.

მოგონებები¹

შეითან-ბაზრის სკოლაში

განათლების სამინისტრომ (იმ დროს კულტურის სამინისტროს ნაცვლად განათლების სამინისტრო იყო) თბილისში გამაგზავნა, რათა ირანელების სკოლას ჩავდგომოდი სათავეში. იმან, ვინც კავკასიაში ნამყოფია, კარგად იცის, რომ მუსლიმების საცხოვრებელ უბანს ადგილობრივების ენაზე `შეითან-ბაზარი` ერქვა. ამ სახელის დარქმევის მიზეზი გაურკვეველია, მაგრამ ასეა თუ ისე, ჩემს სკოლასაც, რომელიც ამ უბანში მდებარეობდა, შეითან-ბაზრის სკოლას ეძახდნენ. ეს სკოლა, ისე როგორც სხვა მსგავსი სკოლები, საზღვარგარეთ მცხოვრებმა შეძლებულმა ირანელებმა დააარსეს, მაგრამ რუსეთში რეჟიმის შეცვლისა და ქვეყნიდან მდიდარი ადამიანების განდევნის შემდეგ, სკოლების საქმე ცუდად წავიდა და ირანის ხელისუფლება იძულებული გახდა, რომ მათ მმართველობაში ჩარეულიყო.

პირველი სირთულე, რომელსაც შეითან-ბაზრის სკოლის მოწაფეებთან შეხვედრისას წავაწყდი, სპარსული ენის უცოდინრობა იყო. სპარსული წიგნები მათთვის იგივე იყო, რაც უცხოენოვანი წიგნები. გარდა ამისა, რადგან კავკასიელი თურქები ლათინურ ანბანს ხმარობდნენ, ჩვენ შორის უკანასკნელი დამაკავშირებელი ძაფიც გაწყვეტილიყო. წარმოიდგინეთ, თბილისში მცხოვრები შვიდი წლის ირანელი ბავშვი, რომელიც შეითან-ბაზრის სკოლაში დადის, სპარსულად ერთი სიტყვაც კი არ იცის და რეგიონის განაწესის შესაბამისად, ლათინური დამწერლობის მქონე თურქული ანბანით სარგებლობს. მეორე სირთულე კი ის იყო, რომ მასწავლებლები არ გვყავდა. რადგან თეირანს საკმარისი რაოდენობის მასწავლებლების გამოგზავნა არ შეეძლო, ამიტომ იძულებული ვიყავით, გვესარგებლა ადგილობრივი მასწავლებლებით, რომლებმაც სპარსული ნაკლებად იცოდნენ. ისინი საცდელ გაკვეთილს ჩემსა და ერთი-ორი თეირანელი მასწავლებლის წინაშე ატარებდნენ და კლასში მერე შედიოდნენ. მახსოვს, ერთმა მასწავლებელმა ბერძნული სამყურას თურქული შესატყვისი მკითხა. რადგან არ ვიცოდი, მოსწავლეებს სურნელოვანი ბალახის ერთ-ერთ სახეობად გავაცანით. შემდეგი სირთულე კი ის იყო, რომ შეითან-ბაზრის სკოლის

¹ Ali Javaher Kalam, Dar madrase-ye Sheytan-bazar, Yaghma, No.18, Tehran, 1328/1949.

კურსდამთავრებულები დიდად არაფრისთვის ვარგოდნენ: არც ირანში წასვლა და იქ სპარსული ენის სრულყოფა შეეძლოთ და არც ადგილობრივ უმაღლეს სასწავლებელში შესვლა, რადგან რუსული ენა არ იცოდნენ. ირანის საელჩო, საკონსულო და წარმომადგენლობა ამ საკითხებზე ბევრს ბჭობდა, სანამ საბოლოოდ სკოლა არ დაიკეტა და მე ირანში დაბრუნება მომიწია.

თბილისში ირანელების დაწყებითი სკოლა ვალდებული იყო, რომ მოწაფეებისთვის ოთხი ენა ესწავლებინა:

პირველი თურქული, რომელიც აქაური ირანელების სასაუბრო ენა იყო. ერთმა აშთიანელმა კაცმა და მისმა შვილებმა, რომლებიც შეითან-ბაზარში ცხოვრობდნენ, სპარსულად ერთი სიტყვაც არ იცოდნენ და თურქულად ლაპარაკობდნენ.

მეორე ქართული, რადგან თბილისის საქართველოს დედაქალაქია და ხალხმა ამ ქვეყნის სახელმწიფო ენა უნდა იცოდეს.

მესამე რუსული, რომელიც საბჭოთა კავშირში მეცნიერების, ლიტერატურისა და პოლიტიკის ენა იყო და რუსული ენის ცოდნის გარეშე იქ ვერ იცხოვრებდი.

მეოთხე სპარსული.

დამიჯერეთ, რომ ჩვენი ბავშვები და მოწაფეები ოთხსავე ენას კარგად სწავლობდნენ და წარმოუდგენელი სიყვარულითა და გატაცებით მეცადინეობდნენ. თუმცა ამავე დროს, სხვა ბავშვებთან შედარებით, ისინი ბევრად უფრო ურჩები და დაუმორჩილებლები იყვნენ, რაც, დიდწილად, მათი ოჯახური გარემოთი და ცხოვრების წესით იყო განპირობებული. რაც შეეხება შეითან-ბაზარს, ის ძალიან ჰგავდა თეირანის სამხრეთ განაპირა უბნებს.

ერთი სიტყვით, ამ წინააღმდეგობებთან ჩემი ბრძოლა დიდხანს არ გაგრძელებულა: სამი წლის შემდეგ შეითან-ბაზრის სკოლა დაიხურა და მე ჯერ ირანში, შემდეგ კი სტამბოლში გავემგზავრე.

(თარგმნა მარინა ალექსიძემ)

در مدرسه شیطان بازار

(<http://www.noormags.com/view/fa/articlepage/140437>)

چهارده سال پیش وزارت معارف (آنوقت فرهنگ نبود معارف بود) مرا مأمور کرد که به تفلیس بروم و مدرسه ایرانیان را اداره کنم. کسانی که به قفقاز رفته‌اند بخوبی میدانند محله‌های مسلمان نشین را بزبان محلی «شیطان بازار» میگویند ولی حالا این اسم عوض شده و معذک بزبان عرف و عادی همان شیطان بازار است. وجه تسمیه و شیاع آن هنوز معلوم نشده و در هر صورت مدرسه ما را هم که در محله مسلمانان بود مدرسه شیطان بازار میخواندند. این مدرسه و مدارس مانند آن در اثر ایران خواهی عده‌ای از ایرانیان پول‌دار مقیم خارجه تأسیس شده بود ولی با تغییر رژیم روسیه و اخراج مردمان پول‌دار از آن کشور مدرسه‌ها بحال بدی افتاد و ناچار دولت ایران در اداره آن مداخله کرد. نخستین اشکال ما در تعلیم شاگردان شیطان بازار ندانستن زبان فارسی بود که کتابهای فارسی را مانند کتابهای خارجی میخواندند. گذشته از این چون الفبای ترکان قفقاز لاتین شده بود آخرین روابط ما هم با آنان قطع گردید. فکر کنید کودک هفت ساله ایرانی مقیم تفلیس بمدرسه شیطان بازار میآید یک کلمه فارسی نمیداند و مطابق برنامه محلی کتاب الفبای ترکی را با حروف لاتین میخواند ضمناً کتاب اول فارسی را هم با همین حروف مشکل حاضر میکند بدون اینکه یک کلمه فارسی بداند. اشکال دیگر ما نداشتن آموزگار یا دبیر بود چون که تهران نمیتوانست عده کافی آموزگار و دبیر روانه کند و ناچار از مردمان محلی که کمتر فارسی میدانستند معلم استخدام میکردیم. معلمین محلی ما ابتدا درس خود را پیش من و یا یکی دو نفر معلم تهرانی دیگر حاضر میکردند بعد سر کلاس میرفتند. یاد دارم یکی از معلمین ترجمه ترکی «شمبلیله» را از من پرسید (در قفقاز شمبلیله نیست) من هم ترکی آن را نمیدانستم بالاخره آنرا به نوعی علف خوش بو برای شاگردان ترک زبان شرح دادیم. اشکال دیگر مابین بود که شاگردان فارغ التحصیل مدرسه شیطان بازار تازه بدرد هیچ چیز نمیخورند چون وسیله برای آمدن بایران و تکمیل تحصیلات فارسی نداشتند در مدارس عالی محلی هم بواسطه ندانستن یا کم دانستن زبان روسی پذیرفته نمیشدند. سفارت کبرای ایران سفارت صغرای توران، کنسولگری عظمی، کارگذاری، مدتی روی این موضوعات مطالعه و مکاتبه و مذاکره و مباحثه و مجادله و منازعه و مخاصمه و مناقسه و مداعبه و ملاعیه کردند و تا روزی که مدرسه‌های شیطان بازار بسته شد و من بایران باز گشتم این دور و تسلسل کماکان جریان داشت. نکته قابل ذکر هوش و استعداد این دسته از نوباوگان عزیز دور از ایران است که تا کنون محبت آنان را در اعماق دل نگارنده جای گزین ساخته است. دبیرستان ایرانیان تفلیس موظف بود که برای شاگردان چهار زبان مختلف را

367

در ظرف هفته تدریس نماید:

اول ترکی که زبان تکلم ایرانیان آنجاست و مردی که اصلاً اهل آشتیان بوده خودش و فرزندانش بواسطه اقامت در شیطان بازار یک کلمه فارسی نمیدانند و ترکی حرف میزنند. دوم زبان گرجی چونکه تفلیس پای‌تخت جمهوری گرجستان است و مردمان آن موظفند زبان رسمی جمهوری گرجستان را سوم زبان روسی که زبان علمی و ادبی و سیاسی اتحاد جماهیر شوروی است و کسانی که در آن نقاط سکونت دارند بدون دانستن زبان روسی زندگی نمیتوانند. چهارم زبان فارسی که ما از تهران برای آنان سوقات میبردیم. باور کنید که با نداشتن وقت و وسائل؛ کودکان و نوآموزان ما هر چهار درس را بخوب حاضر میکردند ضمناً عشق و علاقه آنان بیش از انتظار و تصور بود ولی در عین حال سرکشی و شرارت آنان هم از سایر بچه‌ها بیشتر میشد و البته قسمت عمده این عیب به محیط خانوادگی و طرز زندگانی داخلی آنان برمیگشت چه که شیطان بازار شهرهای قفقاز عیناً محله‌های دور افتاده جنوب تهران خودمان میباشد. باری مبارزه ما با این مشکلات چندان طول نکشید و پس از سه سال و کسری اقامت پر زحمت مدارس شیطان بازار را تعطیل کرده بایران آمدم و از آنجا باستامبول رفتم. استامبول در هفتاد سال پیش دبستانی برای ایرانیان آنجا افتتاح کرد. مرحوم حسین دانش ایرانی دانشمند ایران ندیده از نوآموزان همان دبستان بودند، مرحوم میرزا آقا خان کرمانی و شیخ احمد روحی در آن دبستان تدریس میکردند. موقعی که من افتخار خدمتگزاری آن بنگاه مقدس تاریخی را داشتم در دفتر جمع و خرج سال 1311 هجری قمری دبستان ایرانیان خط و امضای مرحوم میرزا آقا خان کرمانی را زیارت کردم که در مقابل دریافت شش غروش صاع حق التعلیم یک ماه پای دفتر رسید داده بودند. وقتی که با مرحوم حسین دانش حساب کردیم معلوم شد مرحوم میرزا آقا خان روزی پانزده شاهی (به پول آن روز) اجرت میگرفته و بنوآموزان ایران زبان و خط فارسی میآموخته است و عاقبت هم روی همین عشق و علاقه به ایران در بهار سال 1314 هجری قمری سرش را کنده پر از کاه کردن و بدار الخلافه مبارکه تهران روانه ساختند. حاجی هاشم بیک پیرمرد صد و چند ساله ایرانی مقیم استامبول برای نگارنده نقل میکرد که مرحوم حاجی رضا قلی خراسانی مدیر و سرپرست دبستان ایرانیان بامر سلطان عبدالحمید به تهمت شورش طلبی بزدان افتاد و مدت چهار سال و